

УДК 342

**МОДЕЛІ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ
В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ****THE MODELS OF THE ELECTORAL
PARTICIPATION IN MODERN SOCIETY****Приходько С. М.,**кандидат політичних наук, доцент, доцент
кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін,
Полтавська державна аграрна академія
(Полтава, Україна), e-mail: almazny@ukr.net,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9755-5368>**Непокупна Т. А.,**кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри політекономії, Полтавський
національний педагогічний університет імені
В. Г. Короленка (Полтава, Україна),
e-mail: tnepokupnaya@gmail.com, ORCID:
<https://orcid.org/0000-0002-4688-5954>**Prykhodko S. M.,**Ph.D. in Political Science, Associate Professor,
Humanitarian and Social Disciplines Department,
Poltava State Agrarian Academy (Poltava, Ukraine),
e-mail: almazny@ukr.net, ORCID:
<https://orcid.org/0000-0001-9755-5368>**Непокупна Н. Ф.,**Ph.D. in Economic Science, Associate Professor,
Political Economy Department, Poltava National
Pedagogical University named after V. G. Korolenko
(Poltava, Ukraine), e-mail: tnepokupnaya@gmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4688-5954>

Визначаються основні моделі виборчого процесу та електоральної участі в умовах інформаційного суспільства. Обґрунтовується необхідність зміни принципів взаємодії суспільства і влади у нових умовах. Можливості для такої взаємодії створюють сучасні телекомунікаційні технології. Традиційні форми проведення виборів не забезпечують справжнього волевиявлення. Основні загрози для нього – це виборчі маніпуляції та корупція. Також немає механізмів контролю влади у між виборчий період. Тому у виборчий процес потрібно запроваджувати принципи електронної демократії. Вона базується на використанні телекомунікаційних технологій. За їх допомогою громадяни можуть обирати владу у зручному місці. Також громадяни можуть спілкуватися з владою та контролювати її діяльність у режимі реального часу.

Ключові слова: інформаційне суспільство, інформаційно-комунікаційні технології, вибори, виборча корупція, раціональний вибір, електоральна участь, електронна демократія.

In the article the basic models of the electoral process and electoral participation in the conditions of the information society are determined. The necessity of changing of the principles of interaction of society and power in the new conditions is substantiated. Possibilities for such interaction are created by modern telecommunication technologies. Traditional forms of elections do not provide true expression of will. The main threats for it are electoral manipulations and corruption. There are no mechanisms for controlling power during period between the elections. So, the electoral process requires the introduction of the principles of e-democracy. It is based on the use of telecommunication technologies. With their help, citizens can elect authorities in a convenient place and time. Citizens can also communicate with the authorities and control their activities in real time.

Keywords: information society, information and communication technologies, elections, electoral corruption, rational choice, electoral participation, electronic democracy.

Характеризуючи сучасний стан розвитку постіндустріального суспільства, доцільно зупинитися на деяких його властивостях. В основі суспільного виробництва знаходяться інтелектуальні технології, знання, інформація. У

цьому контексті виникає потреба змін в політичній сфері і, зокрема, системі управління. «Взаємодія між суспільною структурою і політичним порядком стає однією з головних проблем влади в постіндустріальному суспільстві» [1, с. 17]. Тому актуалізується питання про істотний перегляд принципів взаємодії між владою і суспільством.

Наступною важливою характеристикою сучасного суспільства є його інформаційна та мережева природа. Його функціонування відбувається у відкритих інфокомунікаційних мережах і системах, що утворюють єдину інфраструктуру. Як наслідок, спостерігається інтенсивне переміщення людської активності в якісно нове інформаційне середовище, яке стає переважаючою мережевою формою громадської самоорганізації. Розширення такої активності вимагає адекватної відповіді на цей виклик інформаційної епохи насамперед у сфері політики [2, с. 195].

У результаті цілком об'єктивно виникає потреба суттєвої трансформації принципів функціонування політики, зокрема, з точки зору її взаємодії із суспільством. Сутність цих принципів полягає у значному розширенні суспільного простору політики, наданні громадськості широких можливостей впливу на політичну сферу шляхом створення якісно нових механізмів для цього. Рівень інформованості та обізнаності суспільства суттєво зріс. Тому воно не може залишатися пасивним споживачем політичних послуг, а навпаки – має набувати статусу активного співтворця політики на рівні з державою. Якісно нові можливості для цього забезпечують сучасні інфокомунікаційні мережі та системи. За їх допомогою створюються істотно нові організаційні форми політичної участі та вдосконалюються традиційні. Збільшується простір для прояву громадської активності та здійснення впливу на владу.

Питання розвитку політичної сфери в епоху постіндустріального суспільства знаходяться в центрі уваги багатьох учених: філософів, економістів, політологів, соціологів. Одним з найбільш фундаментальних досліджень із цього приводу є праця Д. Белла [1]. Учений зробив важливий висновок, що принципи функціонування політики в нових умовах мають зазнати суттєвих змін. Зокрема, йдеться про розширення громадської участі у політичних процесах. Проблеми політичної участі громадян на такій основі аналізуються у працях Ю. Нісевича [2, 3], О. Курочкина [4]. Дослідження змін принципів електоральної участі в нових умовах та її основні моделі віднаходимо у працях Ф. Паппі [5] та Г. Пушкарьової [6]. Проте, варто зазначити, що більш ґрунтовної розробки потребує проблема визначення засобів вдосконалення електоральної участі громадян за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій сучасного суспільства. Також є потреба здійснення аналізу потенційних переваг такого механізму голосування.

Метою статті є з'ясування основних механізмів електоральної політичної участі громадян за умов електронної демократії, зокрема, за допомогою

сучасних інформаційно–телекомунікаційних систем і мереж, а також виявлення основних переваг такої форми участі з точки зору здійснення справжнього народовладдя.

Розширення впливу громадян на політичні процеси потребує визначення практичних механізмів реалізації такого права. Історично апробованим засобом, який загалом довів свою життєздатність, є вибори. Цей інститут дозволяє періодично змінювати і формувати владу так, щоб вона відображала основні уподобання громадян. Також поки що лише за допомогою виборів громадяни мають можливість висловити загальну позицію стосовно того, кого вони хочуть бачити на владних посадах, та своє ставлення до ситуації в країні.

Водночас, варто зазначити, що вибори мають суттєві обмеження щодо можливостей реального впливу на діяльність органів влади. Так, право обирати владу люди мають лише періодично, а у міжвиборчий період вона фактично є безконтрольною (тому часто спостерігаються акції прямої дії або погрози їх вчинити в разі неналежного виконання владою своїх повноважень). Крім того, будь–які вибори супроводжуються численними проблемами, які заважають справжньому волевиявленню, а частіше його просто спотворюють.

Серед них найбільшу небезпеку має застосування маніпулятивних технологій, до яких вдаються претенденти на владні посади з метою завоювання прихильності виборців. Їх головна сутність полягає у викладенні неправдивої інформації або озвучування привабливих обіцянок, які неможливо здійснити. Це робиться з метою формування відповідної мотивації у виборця, щоб він проголосував у потрібний час так, як це вигідно певному кандидату. Причому жодної відповідальності політики за недостовірність виробленої інформації не несуть. Переможці виборчих перегонів чомусь вважають голоси виборців своєрідним апіорним виправданням будь–яких своїх дій.

Але найбільшу загрозу громадському волевиявленню створює виборча або електоральна корупція, коли влада, відчуваючи непевненість у підсумках виборів, часто вдається до порушень виборчого законодавства. Такі дії набувають значного поширення і утворюють системне явище: виборча або електоральна корупція, яка призводить до більш масштабної корупції – політичної. Електоральна корупція характеризується як «зловживання ресурсом публічної влади та протиправне використання в ході виборчого процесу владних повноважень шляхом придушення політичної конкуренції і спотворення вільного волевиявлення громадян з метою отримання політичної вигоди у вигляді результатів невільних і нечесних виборів» [3, с. 4]. Влада в такий спосіб фактично унеможливує вільне волевиявлення, протиправно використовуючи наданий їй адміністративний ресурс. Якщо такі дії вчасно не припинити, їх застосування буде постійно

розширюватися «від одного виборчого циклу до іншого, що в підсумку призводить до повної деформації виборчого процесу, до перетворення його в імітацію виборів» [3, с. 108].

Виборчу корупцію формально не можна розглядати як фактор, безпосередньо пов'язаний з виборчим процесом. Але насправді часто спостерігається тісний зв'язок між цими явищами. Проведення відносно вільних виборів (наявність альтернативних кандидатів, свобода агітації, таємність голосування) ще не є остаточною підставою для дійсного волевиявлення. Вільний виборчий процес має функціонувати в умовах повноцінних демократичних процесів. Натомість у перехідних країнах інститут виборів має у більшості випадків формальний, неефективний, корумпований характер. Зовнішньо вибори є вільними. Але вони часто відбуваються в умовах відсутності вільного вибору, а також спотвореності волевиявлення громадян. Наслідки подальшого здійснення механізмів політико–електоральної корупції можуть бути достатньо жахливими. Причому не лише з точки зору реалізації окремих принципів народовладдя, а навіть можливостей громадян взагалі впливати на політичні процеси. І все це парадоксальним чином узгоджується із формально вільними виборами.

На думку Ю. Нісневича, загальним підсумком цих процесів є «приватизація державної влади і створення «стабільної» політичної системи», за якої «правлячі політико–економічні угруповання практично безконтрольно зловживають владними ресурсами в своїх корисливих інтересах і цілях». В такий спосіб у державі «формується авторитарно–клептократичний правлячий режим, основою життєдіяльності якого стають зловживання всіма видами адміністративного ресурсу державної влади, політична та економічна корупція» [3, с. 119]. До речі, він тлумачиться як один з різновидів псевдодемократії – виборна, яка характеризується наявністю лише одного формально демократичного інституту (вибори) за відсутності інших. За умов такого режиму громадськість повністю відчужена від влади і позбавлена найменшої можливості хоч якось вплинути на прийняття владних рішень.

Отже, формально вільне голосування ще не забезпечує дійсного волевиявлення громадян. Існує чимало способів його спотворення. Тому необхідно запровадити більш дієві механізми захисту його результатів. Ці механізми мають запобігати загрозам, які заважають виборцям вільно висловлювати свою позицію.

У цьому контексті певний інтерес представляє концепція мислячого виборця, яку розробив німецький політолог Франц Паппі [5]. На його думку, виборці завжди зазнають значного інформаційного впливу. При цьому не кожен цікавиться політикою настільки, щоб без такого впливу визначити свої уподобання. В цій ситуації спрацьовують певні «укорочені» способи отримання інформації: загальноновизнані «схеми» для отримання і обробки політичної інформації, «рамковий механізм» для оцінки партій та окремих

політиків, і «ретроспективні оцінки» їх діяльності [5, с. 267]. Тобто, виборець керується певними загально визнаними уявленнями, пов'язаними з попередньою діяльністю політика або політичного об'єднання. Такі уявлення зумовлюються поширеними в суспільстві стереотипами, які розповсюджуються різними інформаційними джерелами. В цих умовах громадянину важливо відкрити ці зовнішні навіювання і визначити власні критерії вибору. На думку Ф. Паппі, мислячий виборець у плюралістичному суспільстві формує свої політичні уподобання як сумарний показник свого досвіду і наявної інформації про дії та політичні пропозиції партій [5, с. 278]. Він відбирає й опрацьовує наявну політичну інформацію за допомогою своїх інтелектуальних властивостей та прискіпливого осмислення отриманої інформації. Адже зазначені «схеми», «рамкові механізми» у людини створюються внаслідок критичного аналізу нею попередніх подій. Саме такі здібності дозволяють мислячому виборцю зробити вибір, який відповідатиме його справжнім уподобанням.

Досить співзвучною із цією концепцією є модель «раціонального вибору». Вона виходить з того, що будь-який політичний вибір «формується на перетині, з одного боку, особистих намірів, особистого знання і індивідуальних уподобань виборця, а з іншого – того інформаційного впливу, який створюється його оточенням» [6, с. 120]. На цій підставі виділяються дві моделі мотиваційних впливів з умовними назвами: конформістська та раціонального вибору. Перша передбачає умовно вільний вибір людини. Адже при цьому вона зазнає суттєвого зовнішнього інформаційного впливу з боку свого найближчого оточення. Спрацьовує певний конформістський підхід – «бути як усі». Внутрішньо обгрунтована мотивація втрачається. Людина, яка вагається, може піддатися тим думкам, які поширюються на виборчих дільницях.

Модель раціонального вибору є складнішою за своєю структурою і потребує інтелектуально вмотивованого підходу до свого вибору і подальшої оцінки діяльності владних посадовців. В його основі лежить обгрунтована і раціонально осмислена обробка інформації, що надходить ззовні, тобто, процес активної розумової діяльності дозволяє людині не тільки розпізнавати передвиборну ситуацію та ідентифікувати її учасників, а й аналізувати їх заяви, оцінювати обіцянки, прогнозувати потенційні наслідки перемоги того чи іншого кандидата [6, с. 126]. За умов раціонального вибору, поведінка повністю відповідає справжнім переконанням виборця. Щоб сформулювати обгрунтований пріоритет, потрібно здійснити певні пізнавальні та інтелектуальні зусилля для адекватної обробки зовнішньої інформації.

Отже, зазначені моделі дають можливість забезпечити зважений підхід не тільки під час виборів, а й за інших форм політичної участі. Саме для таких мислячих виборців, які прагнуть самостійно визначити свою позицію, здійснювати зважений та обгрунтований вибір, мають бути

створені всі прийнятні умови для повноцінної реалізації свого волевиявлення, оскільки саме на них тримається справжня демократія. Звичайно, мислячим виборцям набагато складніше забезпечувати технічні умови для електоральної та інших форм політичної участі. А політикам вигідніше орієнтуватися на виборців зі споживчим ставленням до виборів. Зрозуміло, що легше пообіцяти невиконуване, але приємне. Проте, це шлях в нікуди. Адже в програші залишається все суспільство.

Тепер щодо можливостей забезпечення обдуманого і зваженого голосування в умовах сучасного суспільства. Як зазначалося вище, його функціонування безпосередньо пов'язане з інформаційно-комунікаційними системами та мережами. Отже, вони мають бути впроваджені в усі сфери життєдіяльності суспільства. Але найбільш важливо активніше втілювати їх саме в політичній сфері. Повноцінне використання у практиці державної діяльності сучасних інформаційно-комунікаційних технологій утворює цілісну систему електронної демократії, яка передбачає реалізацію таких принципів: підвищення мобільності влади, забезпечення інформаційної прозорості, скорочення бюрократичних витрат, підвищення якості адміністративних послуг та розширення їх спектру, зменшення корумпованості в діяльності органів влади, створення умов для повноцінної участі громадян у політичному житті.

Головна функціональна спрямованість електронної демократії – це вирішення всіх проблем управління державою з позиції захисту прав і в інтересах громадян та залучення громадян до участі в процесі керівництва й управління державою. Громадянам надається можливість інтерактивного, в режимі реального часу спілкування з владою, яке відбувається в зручній для них формі і в зручний для них час [2, с. 199–200]. Впровадження таких комунікацій вирішує декілька важливих завдань. Насамперед громадськість безпосередньо наближається до процесу здійснення влади, суттєво посилюється, з одного боку, громадський контроль за діяльністю органів влади, а з іншого, встановлюються реальні механізми звітності управлінських структур перед народом. Потрібно наголосити, що саме безпосереднє залучення громадян до політичних процесів на основі постійно діючого зворотного зв'язку робить електронну державу справді демократичною.

Отже, сучасне інформаційне середовище, що функціонує на основі комплексного використання і проникнення ІКТ і мережевої інфокомунікаційної інфраструктури у політичній сфері, дозволяє без революційних вибухів і потрясінь поетапно перерозподілити владні повноваження на користь суспільства [2, с. 197].

Важливим аспектом електронної демократії є організація виборчого процесу. Механізм електронного голосування, як її важливий складовий елемент, покликаний суттєво зменшити прояви електоральної корупції та впливи

виборчих маніпуляцій. За його допомогою громадяни отримують можливість здійснити своє волевиявлення в зручний час та зручному місці (навіть вдома), тому можуть ще раз проаналізувати й оцінити свій вибір. Ще однією важливою перевагою такого типу голосування є зниження витрат на організацію виборчого процесу.

Як уже зазначалося, будь-які вибори супроводжуються різноманітними маніпулятивними технологіями. Вони використовуються у тому числі і на виборчих дільницях вже під час голосування. Наприклад, поширюється різного роду сумнівна інформація, інколи в провокативній формі, створюється занадто завищений емоційний фон. Церобиться свідомо з метою змусити виборців, які остаточно не визначилися зі своїм вибором, змінити його. Крім того, перебування у виборчій кабінці має значні часові обмеження. Тобто, на дільницях складається атмосфера, що не сприяє обдуманому волевиявленню. Навіть переконані у своїй правоті громадяни можуть піддати сумніву свої початкові і ніби обґрунтовані погляди. Отже, є нагальна потреба зменшити такі маніпулятивні впливи і забезпечити належні умови для зваженого голосування саме мислячих виборців у режимі раціонального вибору. Найбільш сприятливі умови для цього надає система електронного голосування.

Електронне голосування може відбуватися за аналогією голосування у соціальних мережах або надання інформації в «особистих кабінетах» комунальних служб. Зрозуміло, у цьому процесі існують суттєві труднощі. Головні з них пов'язані із забезпеченням захисту баз даних виборців та підсумків голосування. Також не всі володіють достатнім рівнем комп'ютерної грамотності. Звичайно, що такі загрози існують. Але ж потрібно із чогось починати та орієнтуватися на більш прогресивні форми організації виборчого процесу. До того ж варто залишити традиційне голосування бюлетенями. А тим громадянам, які прагнуть здійснити волевиявлення шляхом електронного голосування, слід надати таку можливість. Всі технічні механізми і підстави для цього є.

Значущим фактором на користь застосування цих технологій є дійсний інтерес широких соціальних верств і практична потреба для більшості громадян у трансформації традиційних взаємин і комунікацій з владою, у розвиткові і поглибленні демократичних принципів у життєдіяльності суспільства і держави, в індивідуалізації участі громадянина в суспільній і політичній діяльності та його особистої активної участі в обговоренні та прийнятті державних рішень [2, с. 202]. Ці принципи реалізуються за допомогою різних форм електронної політичної участі й електоральної, зокрема. Для їх упровадження потрібна насамперед відповідна політична воля. Так наші політики продемонструють, чи справді вони бажають подолати виборчу та інші види політичної корупції.

До того ж електронне голосування розкриває простір для вирішення інших важливих завдань. За допомогою інфокомунікаційних технологій

громадяни можуть брати повноцінну участь у розгляді численних суспільних проблем. Так можна забезпечити певний рівень представництва такого обговорення. Звичайно, що при цьому необхідно розробити механізми підрахунку результатів опитування, щоб вони обов'язково були враховані при прийнятті відповідних рішень. Також у нашому суспільстві завжди гостро стоять проблеми здійснення громадського контролю за діями владних посадовців та їх відповідальності перед громадськістю. Система електронного голосування дає можливість громадянам контролювати діяльність органів влади, депутатів, окремих посадових осіб у постійно діючому режимі. Через певний час після виборів люди можуть висловити своє ставлення до діяльності конкретного посадовця. Причому знову ж таки, не залишаючи свого помешкання. Дуже важливо здійснювати такий контроль саме у міжвиборчій період, а електронне голосування дозволяє робити його фактично безперервним. Аналогічним чином можна проводити і відкликання депутатів, якщо вони втратили довіру своїх виборців. Наявність постійного живого спілкування громадян з політиками також сприятиме постійному відстеженню основних суспільних потреб і проблем та можливостей їх подальшого розв'язання.

Таким чином, електронне голосування найбільш оптимально сприяє здійсненню раціонального вибору для мислячих виборців у процесі електоральної та інших форм політичної участі. Виборці отримують можливість наодинці обдумати та обґрунтувати свій вибір. Вплив зовнішніх навіювань, які найчастіше мають маніпулятивний характер, суттєво зменшується. Крім того, електронне голосування вирішує чимало інших важливих завдань. Зокрема, стосовно збільшення впливу громадян на функціонування усієї сфери політики. Громадянам надаються ширші права щодо реалізації своїх інтересів шляхом постійної взаємодії з органами влади. Причому вже на принципово нових засадах – безперервно функціонуючого зворотного зв'язку виборців зі своїми обранцями. Різноманітні форми електронного голосування дозволяють підвищити рівень обґрунтованості свого вибору, коли людина керується власними переконаннями, а не піддається зовнішнім впливам. У такий спосіб реалізується ідеологія справжнього народовладдя, коли кожна людина отримує реальну можливість активної участі у вирішенні питань громадського життя.

Список використаних джерел

1. Белл, Д., 2004. 'Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования', пер. с англ., Москва: *Academia*.
2. Нисневич, ЮА., 2012. 'Государство XXI века: тенденции и проблемы развития', Москва: *КНОРУС*.
3. Нисневич, ЮА., 2014. 'Электоральная коррупция в России: политико-правовой анализ федеральных избирательных кампаний в 2003–2012 годах', Москва: *Фонд «Либеральная Миссия»*.
4. Курочкин, АВ., Парфенова, ЮВ., 2015. 'Электронное участие в структуре современного политического процесса', *ПОЛИТЭКС*, Т.11, №4, с.17–26.

5. Паппи, Ф. 1999. 'Политическое поведение: мыслящие избиратели и многопартийные системы', В Р. Гудин и Х.-Д. Клингеманн, ред. *Политическая наука: новые направления*, Москва: *Вече*, с.262–280.

6. Пушкарева, ГВ., 2003. 'Изучение электорального поведения: контуры когнитивной модели', *Полис*, №3, с.120–131.

References

1. Bell, D., 2004. 'Grjadushhee postindustrial'noe obshhestvo. Opyt social'nogo prognozirovaniya (The coming post-industrial society. Social forecasting experience)', per. s angl., Moskva: *Academia*.

2. Nisnevich, JuA., 2012. 'Gosudarstvo XXI veka: tendencii i problemy razvitija (The state of the XXI century: trends and problems of development)', Moskva: *KNORUS*.

3. Nisnevich, JuA., 2014. 'Jelektoral'naja korrupcija v Rossii: politiko-pravovoj analiz federal'nyh izbiratel'nyh kampanij v 2003–2012 godah (Electoral corruption in Russia: a political and legal analysis of federal election campaigns in 2003–2012)', Moskva: *Fond «Liberal'naja Missija»*.

4. Kurochkin, AV., Parfenova, JuV., 2015. 'Jelektronnoe uchastie v strukture sovremennogo politicheskogo processa (Electronic participation in the structure of the modern political process)', *POLITJeKS*, T.11, №4, s.17–26.

5. Pappi, F. 1999. 'Politicheskoe povedenie: mysljashhie izbirateli i mnogopartijnye sistemy (Political behavior: thinking voters and multiparty systems)', V R. Gudin i H.-D. Klingemann, red. *Politicheskaja nauka: novye napravlenija*, Moskva: *Veche*, s.262–280.

6. Pushkareva, GV., 2003. 'Izuchenie jelektoral'nogo povedenija: kontury kognitivnoj modeli (The study of electoral behavior: the contours of the cognitive model)', *Polis*, №3, s.120–131.

* * *